

"Hakikat-i hariciye sahibi ise" ifadesini açıklar mısınız?

"**Hakikat-i harici olamaz**" sözünü, iki şekilde anlayabiliriz:

Birisi, tabiat denilen şey bütün sebeplerin toplamına verilen tüzel bir isim, zihni bir varsayımdan ibarettir. Bu cihetle bakıldığında, tabiat denilen şeyin harici bir gerçekliği bulunmuyor; yani insan zihninin bir varsayımından ibaret oluyor.

Tabiat, büyüme, gelişme ve farklılaşma gibi kanunlar mecmuasıdır. Tabiat, kurallar kanunlar toplamı, ya da bir sanat eseridir. Dolayısıyla kanun, ya da sanat eseri, sanatkâr olamaz. Kanunlar, eşyayı idare edemez. O kanunlarla eşyayı idare eden kudret ve ilim sahibine ihtiyaç vardır. Yani kanun soyut bir şeydir, kanunu etkili ve somut yapan şey arkasındaki kudret ve iradedir. **Bu bakımdan tabiat ilah olamaz.**

İkincisi, tabiat olsa olsa ilahi bir sanat ve eser olabilir ki bu cihetle de tabiatın yaratma ve tedbir salahiyeti bulunmuyor. Tabiatın kendisi sanat ve eser iken, **Sani** ve eser sahibi olması düşünülemez. **Bir şey aynı anda hem sanat hem sanatkâr olamaz, bu akıl ve mantık açısından imkansızdır.**